

Sektion E. Marked og penge

Kapitel 14. Kritik af pengeteorier

14.1. Indledning

I dette kapitel diskuteres udvalgte pengeteorier, eller snarere de centrale synspunkter indenfor de forskellige teoriretninger.

Den afgørende modsætning går her mellem den klassiske subjektivism og neoklassikerne (generel ligevægtsteori). For den førstnævnte retning (afsnit 14.2) er penge ikke en vare, men et middel til at skaffe varer; penge har ikke en selvstændig nytte, som en efterspørgsel kan rette sig efter, og som kan forklare pengenes værdi. For neoklassikerne, derimod, er penge en vare, om end en særlig vare, hvis ligevægtspris kan bestemmes ex ante i den generelle ligevægtsteoris existensanalyse, helt på linie med en ost eller et bord.

I afsnit 14.3 diskuteres Walras's og neowalrasianernes forsøg på således at gøre ligevægtsteorien komplet, ved at integrere pengene, men vi vil se at pengenes dynamiske karakter umuligt lader sig indordne i denne statiske teori. Herom er der almen enighed. Derfor er det overraskende at konstatere at neoklassikerne alligevel fastholder at penge er en særlig vare, med tilhørende udbud og efterspørgsel og marked. Dette kritiseres i afsnit 14.3.4, hvor jeg søger at vise at idéen om et sådant pengemarked leder til begrebslige, økonomiske og empiriske urimeligheder.

Endelig omtales i afsnit 14.4. Clower's og Leijonhufvud's noget tvetydige opgør med walrasianerne og neowalrasianerne.

14.2. Subjektivismen: Penge er middel

1870-ernes teoretiske revolutionære slog fast at den subjektivt oplevede nytte er **målet** for vor stræben, og da de videre var tilhængere af metodologisk individualisme mente de at agenterne pålagde det økonomiske system den samme målsætning. Dette fremstår klart hos Menger og hans østrigske efterfølgere, der præciserede denne nytte til at være forbrugernes færdigvarenytte.¹

Man kan ikke spise penge, og derfor har de ikke selvstændig eller direkte nytte. Penge er ikke noget, man stræber efter for deres egen skyld, de er ikke mål. Jeg vil gerne have penge, men det er fordi de kan bruges som middel til at tilegne mig varer med konkret nytte:

"The exchange value of money is the anticipated use value of the things which can be obtained with it" (Wieser, 1888: 47).

Penge har **kun** bytteværdi; de har ikke værdi i sig selv, dvs. brugsværdi. Fra en østrigsk synsvinkel ligner pengene produktionsmidlerne, for så vidt som disse også får deres værdi 'tilskrevet' fra de færdigvarer, som de hjælper med til at skaffe.

Dermed er penge fundamentalt bestemt som et **cirkulationsmiddel**; de er **ikke** en vare, men et middel til at skaffe varer.² Datidens to fremherskende pengemetaforer illustrerer, hvordan man nærmere begreb pengene:

Penge er katalysator eller **olie** og heri ligger at de er hensigtsmæssige, måske endda i praksis nødvendige, for at få markedsmekanismen til at fungere; men de er irrelevante for en forståelse af markedøkonomien som sådan, den idealtypiske økonomi, vedrører altså kun dennes ufuldkommenheder, dens friktioner.³ Dette aspekt af den subjektivistiske 'vision' har overlevet i den vægt neoklassikerne giver transaktionsomkostningerne i deres pengeanalyse.

Videre er penge et **slør**. Heri ligger at de er et overfladefænomen, der kan skjule de centrale sammenhænge, jvf. fx at vi foretrækker at måle i faste priser - abstrahere fra inflationen, dermed fra pengene - når vi vil kende den 'virkelige' økonomiske udvikling.

Sammenfattende indebærer den teleologiske tænkning i mål og midler, at der etableres et betydningshierarki, hvor penge kommer i anden række, blandt hjælpetropperne. Økonomien har to dimensioner, en vigtig real-sfære og en underordnet monetær sfære; i den første bestemmer (nytte)værditeorien de relative priser, i den sidste kvantitetsteorien de absolute priser, og de to typer af priser har ikke indflydelse på hinanden. Videre er realanalysen en individualistisk mikroteori, mens den monetære analyse er en økonomisk-politisk makroteori; Pareto udelukkede simpelthen pengene fra den egentlige økonomiske teori, fordi de var så sammenvævet med politik, fx i bestemmelsen af pengemængden, jvf. Bridel, 1997: 150ff.⁴

Dette er den såkaldte 'klassiske dikotomi'. Denne følger af subjektivismen,⁵ og den senere kritik af dikotomien må derfor med nødvendighed grunde sig i en kritik af dette program; dette vil vi se i afsnit 14.4.

Senere teori tænker gerne den tidligere teori i sine egne kategorier, men det kan være farligt. Som vi skal se mener nyere teori (både neowalrasia-

ner og keynesianere) at penge har brugsværdi eller nytte i økonomisk forstand, og at de derfor 'efterspørges'. Meget vel, men det mente Wieser og de andre subjektivister altså ikke, og derfor misrepræsenteres deres opfattelse, når man fx ækvivalerer deres bestemmelse af penge som (circulations)middel med 'transaktionsbehovet' for penge. Fordi de var teleologiske subjektivister opfattede de ikke pengene som individuel brugsværdi, men som social bytteværdi (jvf. den politisk betonede kvantitetsteori).

Ovennævnte pengeopfattelse var ikke begrænset til den særlige østrigske skole. Den var langt hen ad vejen fællesgods for datidens økonomer (fx Wicksell, Marshall, Pigou), og selv Keynes betragtede i sine lidt yngre dage penge som et neutralt middel, uden selvstændig nytte:

"Money as such has no utility except what is derived from its exchange-value, that is to say from the utility of things which it can buy; valuable articles other than money have a utility in themselves ..."
(Keynes, 1930: 61).

Dette paradigme begynder først at smuldre i 30'erne. Angrebet kommer fra to sider. Hicks - 'neowalrasianer' - der ville integrerede pengeteorien i værditeorien ved at begribe penge som en vare, og Keynes der satte spørgsmålstegn ved pengenes neutralitet.

Når man som præmis har det enkelte menneske og dets nyttemaximering, reduceres penge nødvendigvis til et rent middel. Set med individets øjne er det nemlig afsind at have penge som en selvstændig målsætning, et afsind der symboliseres af gnieren der er ved at dø af sult på toppen af sit bjerg af guld.

Når vi kan konstatere at folk stræber efter penge, må de derfor enten være irrationelle, eller også vil en nærmere undersøgelse afsløre at der bag denne stræben gemmer sig et ønske om konkret varenytte (købe en vare straks, opspare for at få varenytte i fremtiden, reserve for at gardere sig mod usikkerhed).⁶

Hele dette individualistiske og subjektivistiske koncept kan naturligvis kritiseres, men det giver en klar og konsistent pengeteori. Det samme kan ikke siges om den alternative teori, hvilket vi nu skal se.

14.3. Penge og generel ligevægtsteori

14.3.1. Problemet

Der synes at herske en overraskende enighed om, at der ikke er plads til penge indenfor generel ligevægtsteori. Bridel (1997: xiii) har samlet et batteri af citater af Hicks, Arrow/Hahn, Clower, Tobin og Ostroy - sværvægttere indenfor pengeteori - som alle giver udtryk for denne opfattelse; Bridel selv samt Rogers (1989) har samme mening.

Fundamentalt er der to grunde til denne alarmerende situation.

For det første gør den generelle ligevægtsteori penge **overflødige**. Auktionarius sørger for at alle goder udveksles problemløst, uden friktioner af nogen art. Sekundet før den store simultane udveksling er alle varer blevet kalibreret med sådanne priser at de kan udveksles, dvs. alle varer er på forhånd - før udvekslingen - sikker bytteværdi. Da der er almindelig enighed om at penge netop udmærker sig ved at være sikker bytteværdi (jvf. næste kapitel), er varerne hos Walras og efterfølgere altså allerede penge. Derfor er penge, bestemt som noget forskelligt fra varer, overflødige. De har ingen funktion i den generelle ligevægtsteori. "You can't improve on perfection", som Starr (1989b: 5) siger.

For det andet **udelukker** den generelle ligevægtsteori pengene. Da uligevægtshandler er forbudt, af grunde vi så i Kapitel 12, foregår al udveksling simultant, fx 'sælger' og 'køber' A i ét og samme sekund. Dette er situationen ved simpelt bytte (V - V), hvor A afgiver sit gode samtidig med at han modtager det fremmede gode; en tidsforskydning mellem 'salg' og 'køb' er umulig. Men når udvekslingen formidles af penge (V - P - V) får vi en **nødvendig** adskillelse i tid mellem salget V - P, der kommer først, og købet P - V, der kommer bagefter. Som Hahn siger:

"Monetary theory can only exist in the context of a sequence economy in which transactions take place at all times" (Hahn, 1987: 40; se også Hahn, 1982: 2f).

Vi kan naturligvis forestille os at fx den elektroniske teknologi effektiviserer markedsprocessen, således at A kan købe sekundet efter at have solgt og derfor kun holder penge (som Store of Value) i ganske kort tid, samtidig med at pengenes omløbshastighed går mod uendeligt. Men i grænsetilfældet, hvor salg og køb falder sammen tidsmæssigt, er der ikke brug for penge, og de cirkulerer derfor overhovedet ikke, det være sig hurtigt eller langsomt; vare 'køber' vare og vi er ikke i en pengeøkonomi

(men det kan godt være at vi har numeraire-penge).

Pengeteorien kan kun komme ind i billedet i takt med at den generelle ligevægtsteori glider ud af det. Det er altså ikke blot således at teorien ikke kan udtale sig om penge, tværtimod udtaler den klart og tydeligt at penge er uvæsentlige, inessentielle i en markedsøkonomi. For så vidt bekræfter teorien de gamle subjektivisternes opfattelse.

Sådan har man imidlertid ikke tænkt. Moderne økonomer har en førvidenskabelig intuition om at penge er vigtige, så når teorien dementerer det, må der vel være noget galt med teorien? Nej. Hahn fastholder såvel intuition som teori ved at se disse pengeproblemer som 'an interesting and challenging aspect of **money**' (Hahn, 1987: 21; min fremhævelse).⁷ Grunden til at problemet således spilles tilbage fra teorien til pengene må være den i Kapitel 12.8.3 omtalte videnskabsteori, iflg. hvilken generel ligevægtsteori ses som identisk med god videnskab.

I det følgende ser vi først på Walras' kamp med problemet, dernæst (i 14.3.3) på neowalrasianernes teori.

14.3.2. Walras' pengeteorier

Hvor i den generelle ligevægtsteori skal pengene placeres? Det er det problem, Walras søger at løse (jvf. Bridel, 1997, og Jaffé's kommentarer i Walras, 1874: 600ff):

Historien er i korthed at han bevæger sig fra et subjektivistisk til et neoklassisk pengebegreb:

a) Hos den 'unge Walras', dvs. i førsteudgaven af 'Eleménts' fra 1874, er det kun som numeraire at penge optræder indenfor ligevægtsteorien; de virkelige penge - cirkulationsmidlet - diskuteres indenfor kvantitetsteoriens makrorammer. Han fastholder her det subjektivistiske skel mellem individualistisk værditeori, der bestemmer de relative priser, og social pengeteori, der bestemmer de absolutte priser.

Hans subjektivismen tilsiger oprindeligt at penge er knyttet til markedets formidling af varerne, altså er en del af **løsningen** på koordinationsproblemet. Pengenes plads er ikke i eksistensanalysens ex ante bestemmelse af ligevægten ('aftenen før markedsdagen'), men i stabilitetsanalysens undersøgelse af, hvordan markedet (ex post) virkeliggør ligevægten. Derfor må pengeteori og værditeori dikotomiseres i to forskellige logiske dimensioner. Penge er ikke vare, en del af det der skal koordineres: de er en **relation** mellem varer, et **middel** for koordineringen. Dermed er penge først og fremmest cirkulationsmiddel. Da cirkulation foregår i tid, bliver

stabilitetsanalysen dynamisk.

Det er her ikke Auktionarius (eller Auktionarius-lignende agenter), men de faktiske agenter, der skal virkeliggøre ligevægten, og det gør den enkelte agent ved først at sælge sin vare og dernæst - med de erhvervede penge - købe den ønskede vare. Da Auktionarius-figuren er problematisk, synes denne begribelse af stabilitetsanalysen at være at foretrække. Vanskeligheden er den tidligere nævnte: at agenternes faktiske og usynkroniserede køb og salg hele tiden ændrer deres forsyninger og dermed existensanalysens definition af den ligevægt, der skal virkeliggøres; da enhver faktisk handel omdefinierer det koordinationsproblem, som handlen skulle bidrage til løsningen af, kortsluttes eksistens- og stabilitetsanalyse og den generelle ligevægtsteori falder til jorden.

b) Det kan derfor ikke undre at Walras var utilfreds med ovennævnte teori. Den afgørende ændring kommer i 1886, i afhandlingen 'Théorie de la monnaie', hvor han begynder at begribe kvantitetsteorien som en teori om individuel pengeefterspørgsel.⁸ I moderne terminologi skifter han fra Fisher-tolkningen ($M \times V = P \times Q$) til Cambridge-tolkningen ($M = kPQ$), som han således foregriber med adskillige årtier! M står her for pengemængden, V for pengenes omløbshastigheden, P for prisniveauet og Q for det reale nationalprodukt.

Ligningerne kan opfattes som identiteter og i så fald er de ækvivalente ($V = 1/k$), men de kan også opfattes som økonomiske hypoteser. Den traditionelle kvantitetsteori siger da, at Q er bestemt i realsfæren, V er en institutionel konstant (bestemt af betalingsvaner), hvorefter størrelsen af M bestemmer de absolutte priser (som proportionale med pengemængden), mens Cambridge-versionen siger at 'M' er pengeefterspørgslen og at denne er en funktion af den nominelle indkomst (PQ), idet k angiver den andel, der ønskes holdt i pengeform (som kasse, 'cash balance').

I Fisher-versionen knyttes pengene sammen med omløbshastigheden og begribes derfor fundamentalt som cirkulationsmiddel; penge er en **strøm** (flow). I Cambridge-versionen immobiliseres pengene til værdiopbevaringsmiddel (Store of Value) eller kasse; penge er en **beholdning** (stock). Pengenes temporære element elimineres, de kommer til at ligne en almindelig vare som sko eller ost: Scenen er sat for deres integrering i såvel værditeorien (dette tages explicit op af Hicks, jvf. næste afsnit) som i den generelle ligevægtsteori.

Penge handles nu som andre varer på sit særlige marked;⁹ pengeteorien

er blevet en del af værditeorien. Penge er en af de varer, der skal koordineres; de indgår i koordinations**problemet** (eksistensanalysen) snarere end i problemets **løsning** (stabilitetsanalysen). Derfor må den generelle ligevægtsteori operere med en ligevægts'pris' og ligevægtsmængde for pengene, der må være et særligt marked hvor penge udbydes og efterspørges, ligesom det må hævdes at penge har en særlig nytte (brugsværdi), der er sammenlignelig med en osts brugsværdi, altså befinder sig på samme logiske plan. Og da penge glider ud af stabilitetsanalysen, mister denne sin dynamiske karakter. Når ligevægten på markedet ikke skal virkeliggøres af de virkelige penge, kan dette arbejde overdrages til Auktionarius, der først tillader handel, når alle priser og mængder er kalibreret rigtigt; i den endelige version af 'Éléments' (4.udgaven fra 1900) har Walras lagt sig fast på den statiske Tâtonnement.

Denne foregår på pengemarkedet - som indenfor produktionsteorien - ved hjælp af 'bons'. Her forestiller Walras sig i 4.udgaven (1874: 316) at der er to faser. I Fase 1 fastlægges den pris, der giver ligevægt mellem pengeudbud og pengeefterspørgsel, på den anførte måde (Tâtonnement med bons). I Fase 2 - fx en måned senere - udføres betalingerne med de således bestemte pengemængder. Walras antager at agenterne i Fase 1 med sikkerhed kender deres betalingsbehov i Fase 2. Bridel skriver at dette viser "the necessity of introducing (even in logical time) a **sequential** framework for handling money" (1997: 116), men dette er lidt vildledende, fordi 'sekvensøkonomi' i den accepterede sprogbrug betyder en økonomi med et virkeligt tidsforløb. Det mener jeg ikke der er tale om her. Walras foregriber i stedet den intertemporale ligevægtsteori:

".. if we suppose the prices of goods and services and also the dates of their purchase and sale to be known for the entire period, we eliminate all occasion for uncertainty" (Walras, 1874: 318).

Walras var klar over at penge har at gøre med tid. Han ville ikke kendes ved den virkelige tid, fordi han indså at den ville undergrave den generelle ligevægtsteori. Derfor foreslog han at indpasse penge i den intertemporale ligevægtsteori, men som vi så i afsnit 12.5.4 må denne den mest almene version af teorien nødvendigvis tænke stabilitetsanalysen statisk, eftersom beslutningerne tages simultant.

Når penge qua varepenge indgår i eksistensanalysen, må udvekslingen begribes som simultan, dvs. der bliver ikke plads for cirkulationspenge. Penge var så at sige den sidste chance for at give den generelle ligevægts-

teori en dynamisk dimension, men den forpasses når penge begribes som parallel med en vare:

"Oddly enough the introduction of money into Walras's general equilibrium model deprives it of the little dynamics it apparently displayed in previous editions" (Bridel, 1997: 116).

14.3.3. Neowalrasianerne

Moderne neoklassisk teori har i det store og hele fulgt den 'ældre' Walras, men pengeteoriens integration i værditeorien kunne ikke slå igennem så længe det gamle subjektivistiske værdibegreb dominerede den økonomiske tænkemåde. Penge giver ikke substantiel nytte og må derfor stå udenfor værditeorien.

Selv om der var forløbere (se Kapitel 9), kommer gennembruddet for den nye Valgteori først i 30'erne; først nu kan ligevægtsteorien komme til sin ret som en virkelig generel teori. Hicks har æren for både den nye værditeori og den hermed sammenhængende nye pengeteori.

Det afgørende er nu at vi **vælger**, og hvis vi vælger et eller andet må dette have nytte; vi vælger penge, nemlig når vi sælger en vare, **ergo** har penge nytte:

"People do chose to have money rather than other things, and therefore, in the relevant sense, money must have a marginal utility" (Hicks, 1935: 63).

Laidler har givet et slående udtryk for denne tankegang. Han skriver at man naturligvis kan undersøge de forskellige motiver til at holde penge, altså de forskellige kilder til den særlige pengenytt, men

"it turns out to make no difference to our ability to integrate the analysis of the demand for money with that of other aspects of the agent's choices, any more than the motives we attribute to the owner of automobiles make any difference to our ability to apply choice theory to analysing the demand for that durable good. What is important, as Patinkin (1965, chp. 5-7) showed quite clearly, is that agents **do** desire to hold real balances, and not **why**" (Laidler, 1990: 248).

I den gamle opfattelse 'vælger' vi penge **for at** få varen og dens nytte, i den nye opfattelse vælger vi pengene og deres nytte **i stedet for** varen og dens nytte. Vi substituerer mellem vare og penge, mellem varemarked og

pengemarked. I den formelle teori har varer og penge samme dimensionalitet, så det bliver muligt at betragte penge som den n'te vare i den generelle ligevægtsteoris existensanalyse. En sådan pengeteori findes fuldt udfoldet hos Patinkin (1965), der vel er typisk neoklassiker.

Penge har altså nytte. Det næste - og teoretisk sekundære - spørgsmål er: **hvilken** nytte? Man skelner gerne mellem tre kilder til pengeefterspørgsel, nemlig transaktionsmotivet, forsigtighedsmotivet og spekulationsmotivet. Sidstnævnte forudsætter ikke blot rente og kredit, men også en meget speciel situation på et lånemarked (nogen tror de er klogere end markedet); da vi i Bog 2 ser bort fra disse fænomener, udskydes diskussionen af dette motiv til Kapitel 33 og 34. Om de to første typer af pengeefterspørgsel begrænser jeg mig til to bemærkninger:

a) Vi efterspørger penge for at udføre transaktioner i fremtiden. Dette motiv siges gerne at svare til penge som cirkulationsmiddel, men hele synsvinklen er anderledes. Transaktionsefterspørgslen er individuel og qua efterspørgsel frivillig, dvs. agenten kan vælge varen frem for pengene, altså undlade at sælge.¹⁰ Penge som cirkulationsmiddel, derimod, udtrykker at den agent, der vil købe, er **nødt til** først at sælge, dvs. forvandle sin vare til penge. Den ældre Hicks indså denne afgørende forskel, og da han betvivlede nævnte frivillighed begyndte han at sætte gåseøjne omkring 'transaktionsbehovet' og spørgsmålstejn ved transaktionsefterspørgslen:

"The important thing about M_1 /'transaktionsbehovet/' is that it is not voluntary, save in a very indirect manner. It is the indirect consequence of decisions taken for quite other reasons, with no direct calculation of their monetary repercussions. It is not a **demand for money**, in the way that the other / M_2 , dvs. spekulationsmotivet/ is. There is no 'Transactions Motive' behind it. It is the money that is needed to **circulate** a certain volume of goods, at a particular level of prices. The old Fisher $MV = PT$ gives a better **picture** of it than the over-voluntarized 'Cambridge Quantity Equation'. In relation to this part of the money stock, 'Velocity of Circulation' is perfectly appropriate" (Hicks, 1967: 15f).

'Transaktionsbehovet' er altså ikke frivilligt, ikke udtryk for ægte efterspørgsel, men snarere at betragte som det passive resultat af vort ønske om at udveksle; derfor foretrækker Hicks betegnelsen 'transactions requirement' (Hicks, 1967: 37), og emnet behandles bedst indenfor kvantitetsteorien. Men dette er en enlig røst. Moderne teori - Keynesiansk og/eller

neoklassisk - opererer med et pengemarked, der ligestiller transaktions-efterspørgslen med de andre (formodede) kilder til pengeefterspørgsel.

b) Fremtiden i almindelighed og markedet i særdeles indebærer usikkerhed. Derfor vil agenterne holde nogle værdier i form af sikker bytteværdi, så de har midler til at imødegå et uforudset betalingsbehov, der måtte opstå i overmorgen. Ingen betvivler et sådant forsigtighedsmotiv, men indebærer det 'pengeefterspørgsel'? At menneskene ønsker noget - fred, kærlighed, ren luft, penge - betyder ikke automatisk at det 'efterspørges' i økonomisk forstand, altså at agenterne betaler for det, at det har en pris; og nedenfor betvivler jeg at penge er et sådant gode.

14.3.4. Tre ejendommeligheder ved det neoklassiske pengebegreb

Det er velkendt at lønarbejdet udgjorde et problem for arbejdsværdilæreren, for hvis arbejdet er målestok for værdi, dermed for bytteværdi, så er det meningsløst at spørge efter arbejdets egen værdi; på samme måde som det var tomt at spørge om, hvor lang den berømte meterstok i Paris var (i dag defineres en meter anderledes). Prisen på ost er udtryk for ostens værdi, men det giver ikke mening at begribe lønnen som 'arbejdets værdi': Hvad er værdien af 4 timers arbejde? 4 timers arbejde! Marx indså at 'arbejdets værdi' var et irrationelt udtryk, hvilket er en vigtig grund til at han mente at det er arbejdskraften, og ikke arbejdet, arbejderne sælger og honoreres for; thi man kan meningsfuldt spørge om arbejdskraftens reproduktionsomkostninger, målt i arbejde.

Vi støder ind i præcis det samme logiske problem, når det antages at penge er en slags varer, der købes og sælges på et særligt pengemarked. At en ost købes og sælges indbegriber at den udveksles med penge; udvekslingsforholdet er prisen, fx 30 kr. for én ost. At penge købes og sælges på et marked må tilsvarende indbegribe at de udveksles med penge. At sælge penge kan ikke betyde andet end at jeg afgiver mine penge mod at få andres penge; det giver imidlertid ikke økonomisk mening, jvf. Kapitel 6, hvor vi så at man må forklare den udveksling af ens varer (muslinger for muslinger), som forekommer i primitive økonomier, med henvisning til politiske hensyn (udvekslingen bekræfter stammesammenholdet). Videre: hvis penge er en vare, der købes og sælges, har den en pris, og ligesom prisen på en ost kan være 30 kr., således kan prisen på 150 kr. være - 150 kr? Det er klart at dette ikke giver mening. Eftersom pengene er målestokken for prisen, kan penge ikke selv have en pris; udtrykket 'pengenes pris' er lige så tomt og irrationelt som 'arbejdets

værdi', men der er her den vigtige forskel at mens det kan betvivles at arbejdet er værdimål, vil ingen benægte at prisen er det umiddelbare værdimål i en monetær økonomi.

Vi kan konkludere at køb og salg af penge er økonomisk meningsløst og at den kategori, der er impliceret i et sådant køb eller salg, nemlig 'pengenes pris', er logisk meningsløs. Dette er den **første ejendommelighed** ved det neoklassiske pengebegreb.

Da dette er konsekvensen af at begribe penge som en vare, vil jeg mene at neoklassikerne burde have konkluderet at penge **ikke** er en vare, på samme måde som Marx ud fra sine forudsætninger konkluderede at arbejdet ikke er en vare. Det gør de ikke. De søger at undgå den nævnte ejendommelighed ved at omfortolke udtrykket 'pengenes pris'. Hvordan?

Patinkin og mange andre véd godt, at hvis penge er varer må de have en pris, men det siges nu at prisen på penge er den **varemængde**, som én pengeenhed - 1 kr. - kan købe. Prisen på 1 kr. er ikke 1 kr., men den ostemængde som 1 krone kan købe, fx 20 gram; mere alment: hvis varernes gennemsnitspris - prisnivoet P - er 150 kr., således at 150 kr. kan købe én (sammensat) vareenhed, da kan 1 kr. købe $1/150 = 1/P$ vareenheder.

Begrebslogisk er denne tolkning uholdbar. 'Prisen på ost' betyder hvor mange penge jeg skal betale for osten, ikke hvor meget af et eller andet jeg kan 'købe' med osten. 'Prisen på penge' betyder hvor mange penge jeg skal betale for pengene, ikke hvor mange varer jeg kan få for pengene. Det antal varer, jeg kan få for pengene, kan siges at være pengenes 'bytteværdi', men ikke deres 'pris'. Ord har (en) betydning. Økonomiteorien er indviklet nok i forvejen, så der er ingen grund til at anvende irrationelle begreber, det være sig 'arbejdets værdi' eller 'pengenes pris'. Der kan være mange rimelige teorier om pengene, men hvis man begynder at bruge ordene inkonsistent, således at pris betyder noget forskelligt, afhængig af om der tales om ostens pris eller pengenes pris, bliver alt konfusion. Denne 'omdefinering' af prisbegrebet minder i øvrigt om glidningen i Smith's værditeori fra den oprindelige, egentlige arbejdsværdilære ('labour embodied'), der gælder under simpel vareproduktion, til 'labour commanded', der gælder under kapitalisme; her bestemmes vareværdien af den mængde (løn)arbejde som varen kan 'købe' eller 'kommandere'.

Vi har set at det er **økonomisk** meningsløst at købe og sælge penge. Man kan have et valutamarked, hvor kroner sælges for fx dollars; det kan

der være fornuftige grunde til, fordi det er forskellige 'ting' der udveksles, men den almene pengeteori tænkes indenfor en lukket økonomi og her giver det ikke mening, eftersom der kun er én valuta. Imidlertid omfortolkes 'køb og salg af penge', så det ikke betyder køb og salg af penge, men af noget andet. Dette 'andet' er **realkassen** (Real Balances), defineret som M/P.

Hos Patinkin (1965) er det efterspørgslen efter denne realkasse, der integrerer pengemarked og varemarked og bestemmer de absolutte priser, 'pengenes værdi'. I denne tolkning af pengeefterspørgslen er pengene imidlertid elimineret, således at der ikke længere er et pengemarked! Hvorfor ikke? Realkassen er **defineret** som den **varemængde**, pengene kan købe; da både M og P har dimension af kroner, har M/P det **ikke**. Hvis M er 1500 kr. og gennemsnitsvaren koster 150 kr. (prisnivoet P), er realkassen $1500 \text{ kr}/150 \text{ kr} = 10$ enheder af gennemsnitsvaren; valget mellem vare og realkasse, mellem varemarked og det formodede pengemarked, viser sig at være et valg mellem forskellige varer. Den mest nærliggende tolkning er at det er et intertemporalt valg mellem nutidsvarer og fremtidsvarer (penge som købekraft, dvs. **potentielle** varer); Patinkin's grundmodel er da også intertemporal for så vidt som alle beslutninger - også om fremtiden (resten af 'ugen') - tages en 'mandag'.

Dette er den **anden ejendommelighed** ved neoklassisk pengeteori: Det er ikke en teori om penge, men om varer.

Hvis denne kritik er korrekt, således at det ikke lykkedes Patinkin at integrere pengeteorien i værditeorien, må det indebære at hans teori **ikke** formår at bestemme 'pengenes værdi' eller 'pengenes pris', forstået som prisnivoet P. Det mener jeg da heller ikke er lykkedes.

Hvis man tæller ligninger i Patinkin's system er der naturligvis nok til også at bestemme P. Imidlertid er én af disse ligninger en identitet, nemlig en ligning der definerer P som det vejede gennemsnit af varepriserne. Dette giver anledning til nogle alvorlige problemer med vægtningen (index-tallene) og for så vidt kan man sige at det, Patinkin's teori hævder at bestemme, ikke er veldefineret (at P er lige så uklar som kapitalteoriens K, jvf. Bog 3). Det afgørende spørgsmål er imidlertid, med hvilken begrundelse **definitionen** af én af systemets termer indgår i dette systems ligninger? Burde man så ikke også inkludere definitionsligninger for k (andelen af indkomsten der vælges som kasse) og y (indkomsten)?

Jeg kan ikke se nogen gode svar på dette spørgsmål.

Den **tredje ejendommelighed** ved neoklassikernes idé om et pengemarked er at det rent faktisk ikke eksisterer.

Dette marked er en fiktion, - en konstruktion, som teorien påtvinges fordi den vil integrere pengeteorien i værditeorien (den generelle ligevægtsteori). Det, der eksisterer, er et varemarked samt et marked for kredit; sidstnævnte 'sted' købes og sælges der ikke penge, der lånes og udlånes penge, fx i form af køb og salg af obligationer. Agenterne er villige til at betale for at få penge nu snarere end i fremtiden (altså låne), men af gode grunde er der ingen, der ulejliges sig med at betale blot for at få penge. Pengeefterspørgsel som sådan eksisterer ikke. Anderledes udtrykt har pengemarkedet ikke positiv existens, det eksisterer kun som teoretisk residual, efter at penge er defineret som vare og Walras' Lov derefter har talt. At folk gerne vil have noget - fred, kærlighed, penge - betyder ikke at der er økonomisk efterspørgsel efter det, at det har en pris og at det handles på et marked.

Det er velkendt at man til tider i videnskaben må **postulere** existensen af visse fænomener, fordi man ellers ikke kan forklare andre fænomener (fx kunne man i begyndelsen af århundredet endnu ikke observere elektroner); senere forsøger man så med bedre måleinstrumenter at observere dem. Udsigten til engang i fremtiden at konstatere et pengemarked synes imidlertid ringe, da køb og salg af 100 kr. sedler forudsætter agenter uden traditionelle økonomiske motiver; mistanken er der, at pengemarkedet er økonomi-teoriens flogiston (et fiktivt svovl-lignende stof, som en fejlagtig opfattelse af forbrændingsprocessen tvang kemikerne i det 18. århundrede til at antage). Som det er fremgået hylder jeg ikke empirien som sandhedsvidne, men det gør neoklassikerne normalt; derfor er det ejendommeligt, at de ikke har interesseret sig for spørgsmålet om pengemarkedets existens.

Der er ikke noget kontroversielt i selve konklusionen: at Patinkin's teori i realiteten ikke er en pengeteori. Dette er 'forudsagt' af den økonomiteoretiske konsensus om at den generelle ligevægtsteori ikke kan inkludere penge; således skriver Hahn (1965: 131) at Patinkin "failed to provide a model which can serve as an adequate foundation of monetary theory." Hos Patinkin er penge den n'te vare, så det kan ikke undre at valget mellem vare og penge viser sig at være et valg mellem varer; resultatet er en intertemporal ligevægtsteori uden virkelige penge.

14.4. Clower og den effektive efterspørgsel

Som bekendt spiller begrebet om den effektiv efterspørgsel en central rolle i Keynes' teori; det er denne efterspørgsel, der bestemmer hvor meget der kan afsættes.

Leijonhufvud (1968) og især Clower (1963) satte sig for at undersøge, hvordan Keynes' makrobegreb forholdt sig til den generelle ligevægtsteoris disaggregerede begreber. Resultatet blev en kritik, der i sin konsekvens var ret så radikal og som - hvis rigtig - måtte udelukke at Keynes kunne indgå i en syntese med neoklassisk tankegang.

Tankegangen i Clower's model (1963 og 1967) kan illustreres med et eksempel. Antag at en agent har en vareforsyning, hvis værdi er 10.000 kr. såfremt den kan sælges til ligevægtsprisen, samt 2.000 kr. kontant; dette giver, i Clower's terminologi, en **begrebsmæssig** ('notional') efterspørgsel på 12.000 kr. Antag videre at varerne sælges til uligevægtspriser, således at de kun indbringer 7.000 kr.; idet vi ser bort fra opsparing (eller antager at denne går til investerings-efterspørgsel), bliver den **effektive** efterspørgsel kun 9.000 kr. (Hans idé fremstår endnu simplere, hvis vi ser bort fra de 2.000 kr., altså antager at agenten kun får penge i kraft af varesalg).

Agenten skal først træffe beslutning om salget, dernæst om købet ('dual decision hypoteses'), og ved den sidste beslutning er hun underlagt en finans - eller udgiftbegrænsning ('finance- or expenditure restraint'), som består i at kun den vareværdi, der er blevet realiseret i penge, kan tjene som (effektiv) efterspørgsel.

Clower siger - med få ord - det indlysende, nemlig at varer er usikker bytteværdi, dermed usikker købekraft; det er uvist om varen kan sælges til sin ligevægtspris. Varen kan først 'købe' varer, når den er blevet solgt og dermed forvandlet til penge, der qua sikker bytteværdi **kan** købe varer. Han afviser dermed den walrasianske model, ifølge hvilken det er en rimelig stilisering at antage at der først udveksles, når auktionarius har 'famlet' sig frem til ligevægtspriserne. 'The emperor /auktionarius/, of course, **is** naked", som det hedder hos Leijonhufvud (1968: 76).

Dermed undsiger Clower og Leijonhufvud den generelle ligevægtsteoris opfattelse af forholdet mellem pris og mængde. I nævnte teori er priserne flexible, i den forstand at auktionarius regulerer dem indtil ligevægt er etableret; ligevægt **betyder** at alle er tilfredse, så ved denne pris kan alle købe og sælge de mængder de har planlagt. Clower, derimod,

antager rigide priser; det indebærer uligevægtshandler, hvilket betyder - i walrasiansk terminologi - at nogle er utilfredse, dvs. ikke kan købe eller sælge de mængder, som de ønsker; agenterne oplever en **mængde-restriktion** ('quantity restraint').

Ovenfor har vi set hvordan Walras og neowalrasianerne fundamentalt begriber penge som en vare. Ifølge Clower gør de (også) den fejl at begribe varen som penge, fordi de ser den som umiddelbart udvekslelig; dette sørger Auktionarius jo for.¹¹ Når varen udstyres med pengenes egenskaber, kan det ikke undre at de egentlige penge bliver hjemløse i modellen. Trods mange ord, der hævder det modsatte, er neowalrasiansk teori (specielt Patinkin) logisk set en teori om en simpelt-bytte økonomi (Clower, 1967: 83).

Teorihistorisk har Clower's og Leijonhufvud's kritik haft begrænset succes. Det lykkedes dem ikke at overbevise flertallet af keynesianere - endsige lærebogsforfatterne - om at keynesianisme er uforenelig med neoklassisk teori. Dette skyldes bl.a. at Clower's kritik var ejendommelig halvhjertet. Han gennemførte ikke en radikal kritik af den generelle ligevægtsteori, tværtimod accepterede han - men især hans fortolkere, fx Harris, 1985: 263ff - langt hen ad vejen denne teoris begrebsapparat og problemstilling. Derved fremstår uligevægtshandler og mængderestriktionen som aparte punkter udenfor ligevægtsmodellernes linier og kurver. Faktisk mener Clower et par år senere (1970: 130f), at Auktionarius blot er kritisabel, fordi denne abstraktion er **urealistisk**, på samme måde som Newton's teori om en friktionsløs verden.¹² En neoklassiker kan roligt skrive under på dette, for det drejer sig om for enhver økonomisk teori er at få sine nøglebegreber accepteret som idealtipe, som den abstrakte model i forhold til hvilken alle andre modeller fremstår som konkretiseringer.

Omkring 1975 forlader Clower imidlertid definitivt den generelle ligevægtsteori og auktionarius; neowalrasiansk teori betegnes nu som 'science fiction' (1975b). I stedet argumenterer han for en Marshall-inspireret 'general process analysis', der minder meget om de østrigske idéer om markedsprocessen; især finder Kirzner's entreprenør en klar parallel i Clower's 'middlemen' eller 'shopkeepers', ligesom interessen for institutioner - markedets organisering - er fælles med østrigerne.¹³ Det forhold, at der i Clower's skrifter ikke findes en eneste - så vidt jeg kan se - henvisning til østrigerne, fortæller en bemærkelsesværdig historie om den manglende kontakt mellem den økonomiske teoris forskellige skoler.

NOTER

1. Hos Jevons kompliceres billedet - som vi har set - ved at han ligestillede denne positive nytte med arbejdets negative nytte, og i næste afsnit skal vi se at Walras i de senere formuleringer af sit generelle ligevægtsbegreb opererer med et pengebegreb, der også kaster tvivl over éntydhigheden. Her i 14.2. ser vi på den rene subjektivistiske opfattelse.

2. Derfor ville det være dobbeltregning hvis man - i en senere tids terminologi - inkluderede penge som 'argument i nyttefunktionen', på linie med ost, sko etc., for pengenes 'nytte' er indregnet i den ost, som vi får.

Som vi senere skal se er dette præcis, hvad neowalrasianerne - bl.a. Patinkin - gør, fordi penge for dem er en vare. Nørregaard Rasmussen og Niels Thygesen gør i deres skrift om Patinkin opmærksom på at dette rejser 'et stort principielt problem': "Den logiske konsekvens af det traditionelle synspunkt, at formålet med enhver økonomisk aktivitet er forbrug, må være at der i den enkelte beslutningstagers nyttefunktion kun bør indgå de forbrugte varemængder i de perioder, hans planlægningshorisont omfatter" (Nørregaard Rasmussen og Thygesen, 1967: 36f).

3. Jvf. fx Wicksell (1906: 5f), der accepterer denne metafor, samtidig med at han understreger vigtigheden af at tage højde for disse friktioner.

4. Dengang - før Keynes - var økonomisk politik overvejende pengepolitik.

5. De klassiske økonomer, Marx inklusive, var ikke på samme måde tvunget ind i en dikotomi. De begreb overvejende penge objektivt, som guld, og deres værditeori - arbejdsværdilæren - kunne nu bestemme pengenes værdi som lig med guldets reproduktionsomkostninger, målt i arbejde (fx Marx); penge kunne således integreres i værditeorien. Denne tendens kæmpede dog med kvantitetsteorien, hvor pengenes værdi - dermed priserne - bestemmes af **mængden** af penge. Se herom Laidler, 1991.

6. Penge kan kun forstås som **mål i sig selv** såfremt man opgiver den individualistiske forklaringsmodel, og i stedet begriber en sådan 'pengemaximerende' adfærd som udtryk for systemtvang, altså som en nødvendig karaktermaske snarere end som en manifestation af et menneskeligt behov. Det vender vi tilbage til i Bog 3.

7. Citatet er i sin helhed: "To the pure theorist, at the present juncture the most interesting and challenging aspect of money is that it can find no place in an Arrow-Debreu economy".

8. Ændringen indarbejdes i de senere udgaver af 'Elements', omend han endnu i 1889 (2.udgaven) tænker stabilitetsanalysens 'familien' på pengemarkedet dynamisk, idet det antages at der er et 'kontinuerligt' marked; i denne udgave begribes penge som cirkulerende kapital (som en del af de nødvendige 'inventories').

9. Denne opfattelse understøttes af at Walras altid synes at have været 'pengefilosofisk' metallist. Bridel (1997: 3) gør opmærksom på at han også begreb sin numeraire som nød-

vendigvis én af de konkrete varer.

10. Begrebet om transaktionsefterspørgsel implicerer altså den idé om en egenefterspørgsel, som jeg tidligere (Kapitel 12.2) har kritiseret som metodologisk fejlagtig.

11. På dette punkt ligner neoklassisk teori John Gray's og Proudhon's, der også antog at varen er uden behov for penge som dommer over varenes grad af udvekslelighed. Helt konsekvent mente de det derfor muligt at afskaffe pengene, men bibeholde privatejendom og varer.

Planen var nærmere den, at producenten i stedet for at sælge sit produkt på markedet for penge skulle overdrage det til en slags 'vare-bank'. Til gengæld modtager han en kvittering, der angiver det antal timer det har taget at fremstille varen. Med disse 'arbejds-penge' kan han så købe produkter med samme arbejdsindhold. Marx indså (1859: 66ff) at en sådan 'bank' hurtigt ville gå fallit, thi den skulle modtage enhver vare, revl og krat. Gray og Proudhon overser at arbejdet er privat og derfor ikke umiddelbart socialt (udveksleligt).

12. Se Clower, 1970: 130f, samt Clower/Leijonhufvud, 1975a: 211ff, hvor der argumenteres for en model med uligevægtshandler, men med bibeholdelse af en Auktionarius i form af en 'central coordinator of trading activity'. Denne model ses som 'second best', men altså acceptabel.

13. Jvf. Clower og Howitt, 1996, der optræder i en essaysamling med den sigende titel 'Post Walrasian macroeconomics'.

Den endelige afsked med neowalrasiansk teori og Auktionarius kan tidsfæstes til 1975, i form af modsætningen mellem 1975a (smlgn. note 12) og 1975b. Rogers (1989: 63ff) karakteriserer Clower's holdning til neowalrasianerne som skiftende og ambivalent, men det er nok mere korrekt at tale om en gradvis frigørelse fra dette paradigme, jvf. de Antoni, 1999.